

SİYASET KİTAPLARI SERİSİ I

Türkiye-Rusya İLİŞKİLERİNDE ENERJİ

EDİTÖR
Halil Burak Sakal

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Editör:
Halil Burak Sakal

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
— Akıl - Ahlak - Adalet - Adap —

Kapadokya Üniversitesi Yayınları-7
Siyaset Kitapları Serisi: 1
Sertifika No: 43348

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

Editör: Halil Burak Sakal

Şubat 2019

ISBN: 978-605-80721-0-7

Kitap Editörü: Halil Burak Sakal
Konferans deşifresi: Medine Derya Canpolat
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Nazile Arda Çakır

© Kapadokya Üniversitesi tarafından yayımlanan basılı, elektronik veya diğ er formatlardaki bilimsel yayınlar, sempozyum bildirileri ve ders içeriklerine ait bütün haklar Kapadokya Üniversitesine aittir. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, Kapadokya Üniversitesinin yazılı izni olmaksızın yayının tümünün elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğ altımı ve dağı tımı yapılamaz.

Sakal, Halil Burak, (editör).

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

107 s, 135 x 210 mm.

ISBN: 978-605-80721-0-7

1. Türkiye, 2. Rusya, 3. Enerji, 4. Enerji Politikası, 5. Uluslararası İlişkiler

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir

yayinevi@kapadokya.edu.tr

yayinevi.kapadokya.edu.tr

0(384) 353 5009

www.kapadokya.edu.tr

Editör:
Halil Burak Sakal

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
AÇILIŞ	9
BİRİNCİ OTURUM	10
Türkiye-Rusya İlişkilerine Genel Bir Bakış	11
<i>Hasan Ali Karasar</i>	
Ortadoğu Enerji Kaynaklarının Kullanımında Sorun Alanları	17
<i>Vladimir Pavloviç Fitin</i>	
Akkuyu Nükleer Santrali	30
<i>Hasan Kanbolat</i>	
İKİNCİ OTURUM	36
Ortadoğu’da Enerji Nakil Hatları Altyapısı	37
<i>Georgiy İvanoviç Sosnov</i>	
Türkiye-Rusya İlişkilerinde Nükleer Enerji	53
<i>Erel Tellal</i>	
Rusya’nın Enerji Politikasında Türkiye’nin Yeri	59
<i>İlyas Kemaloğlu</i>	
ÜÇÜNCÜ OTURUM	73
Türkiye-Rusya Enerji İş Birliği	74
<i>Aleksandr Antonoviç Kolesnikov</i>	
Türk-Rus Enerji İşbirliğinde Doğu Akdeniz	79
<i>Çınar Özen</i>	
Hazar Denizi’ndeki Gelişmelerin Türk-Rus Enerji	88
İlişkilerine Etkisi - <i>Orhan Gaffarlı</i>	
Türk Akımı ve Mavi Akım’ın Türkiye Ekonomisine	93
Etkileri - <i>Halil Burak Sakal</i>	
KAPANIŞ	108

Türk-Rus Enerji İşbirliğinde Doğu Akdeniz

Çınar Özen*

Sayın Rektörüm, öncelikle size teşekkür ederim, gerçekten çok güzel bir toplantıya ev sahipliği yapıyorsunuz. Ayrıca tebrik etmek istiyorum. Çok kısa bir sürede harika bir üniversite inşa etmişsiniz. Gerçekten çok etkileyici. Sonra Sayın Kanbolat'a teşekkür etmek isterim. Bir süredir beraber çalışıyoruz ve gerçekten Türkiye'deki *think-tank*' çiliğın en iyi örneklerini Hasan Bey sunuyor. Bu toplantı da onlardan biri oldu, çok önemli bir toplantı.

Ayrıca Rusya'dan gelen değerli meslektaş ve dostlarımıza da çok teşekkür ediyorum. Ben *think-tank*' çiliğı yeni öğrenmeye çalışıyorum, çok da kavramış değilim, ama sanırım *akademia*' dan temel farkı biraz daha etkileşim içinde düşünmeyi, aynı zamanda daha çok politikalara -siyasalara- konsantre olmayı gerektiriyor. Biz akademisyenler daha ziyade konunun çevresinde dolaşmaya alışkınız. O bakımdan umuyorum ki konuşmamda amaca uygun bazı noktaları dile getirebilirim.

Doğu Akdeniz çok önemli. Ancak Doğu Akdeniz gerçekten Türkiye'de çok az konuşuluyor. Türkiye'nin bir Doğu Akdeniz stratejisi de tam anlamıyla oluşmuş değil, şu anda oluşma aşamasında. Genelde, Türkiye'de bu tür stratejik pozisyonlar bir kere belirlendikten sonra kolay kolay değişmez ve Türkiye inatçı ve kararlı bir şekilde pozisyonunun arkasından gider. Dolayısıyla bu konuşmalarımız o bakımdan da önemli: Doğu Akdeniz stratejisinin nasıl belirleneceğine ilişkin burada birlikte düşünme imkânımız olacak. Bu strateji Rusya ile iş birliği içinde mi belirlenecek, yoksa Rusya ile bir çatışma alanı olarak mı ortaya çıkacak? Açıkçası önümüzdeki bir yıl içinde belki de bu konular netleşecek. Bu sebeple bu toplantının strateji belirleme sürecinin bir "ön görüşmesi," bir yönüyle de gerçekten

* Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF).

bir diyalog mekanizması olduğunu düşünüyorum.

Doğu Akdeniz meselesine ilişkin görüşlerimi dile getirmeden önce biraz daha genel bir perspektiften hem dünya sisteminin değişimi hem de Türkiye-Rusya ilişkilerinin potansiyeli üzerine bir çerçeve çizmek istiyorum. Doğu Akdeniz'i bu perspektifin içine oturtmak uygun olacaktır. Benim perspektifimden -ki zannediyorum Türkiye'nin perspektifi de buna uygun düşüyor- çok kutuplu bir dünyada yaşıyoruz. İki kutupluluk, daha doğrusu "kutupluluk" sona erdi. Türkiye bu çok kutuplu dünyanın gereklerine uygun bir dönüşüm sürecini yürütüyor. İki kutupluluğun sona ermesi, doğal olarak, küresel bir ekonomik ve siyasal sistemin ortaya çıkma ihtimalini ortadan kaldırıyor. Türkiye bunun farkında. Günümüz uluslararası sisteminde bölgeler öne çıkıyor. Ama bölgeleri de salt jeopolitik, yani doğal gaz, petrol, ekonomik çıkarlar, ticaret gibi materyal unsurlar üzerinden tanımlanan, "sınırları belli alanlar" olarak görmemek gerekiyor. Mesela "Transatlantik bölgesi" doğal bir bölge değildir. Bir inşadır. Üstelik materyal unsurlar üzerinden de inşa edilmemiştir. Bugün, Transatlantik bölgesi çözülmüyor.

Günümüzde artık yeni bölgeler ve bölgesel güçler ortaya çıkacak. Tabii ki bu yeni bölgelerin ve bu bölgelerde ortaya çıkacak iş birliklerinin de bir ruhu, bir kimliği olacak. Dolayısıyla, hesap makinası gibi basit "fayda-çıkar analizleri" üzerinden yürütülen iş birliklerinde gelecek görmüyorum. Tahmin ediyorum, Türkiye-Rusya ilişkilerinin önündeki en büyük mesele bu. Yani bu ilişkilerin bir ruhu, bir kimliği olacak mı? Şu anda tam varmış gibi görünmüyor. Muhtemelen Türkiye-Rusya ilişkilerindeki "zızzaklar" hep bu nedenle ortaya çıkıyor. Mesela Akkuyu ile ilgili yatırım meselesinin arkasında, çok büyük ihtimalle, iş dünyasındaki büyük güvensizlikler var. Yarın yeni bir kriz çıkar mı? Bu iki devlet tekrar bir çatışmaya sürüklenir mi? Dolayısıyla yatırımlarımız boşa mı gider? Dolayısıyla Türkiye-Rusya ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde "yeni bir bölge inşası" üzerinde yaklaşması söz konusu olacaksa, ilişkilerin bir kimliği, ruhu olmalı. Vizeyle ilgili serzenişimi de lütfen bu şekilde anlayın. Bu tür diyalog

ve toplantılara çok ihtiyaç var. Fikirsiz zemini ancak etkileşimler yaratabilir. Yoksa salt “kim ne kadar kazanacak” hesabı üzerinden uzun bir yolculuğa çıkmaya imkân yok.

Günümüzde Türkiye-ABD ilişkileri bir kriz yaşıyor. Bence bu, yapısal bir kriz ve Türkiye-Rusya ilişkilerini doğrudan etkiliyor. Ben en başından beri Türkiye-ABD ilişkilerindeki krizi konjonktürel olarak okumamak gerektiğini söyledim. Türkiye ile ABD’nin ilişkileri mesafeleniyor ve bence daha da mesafelenecek. Yani bunu basit bir “Rahip Brunson krizi” ya da “F-35 krizi” olarak okumamak lazım. Bu mesele bugüne de dayanmıyor, 1990’ların başına dayanıyor. Soğuk Savaş bittikten sonra çok ciddi farklılaşmalar ortaya çıktı. Çok kutupluluk içinde Türkiye artık kimseye tabi olmak istemiyor. Ne Rusya’ya ne ABD’ye ne de AB’ye tabi olmak istiyor. ABD’nin bu fikre alışması lazım, ancak ABD bu fikre alışmıyor, Türkiye’yi kendine uygun hale getirmek için her seferinde bir hesap, bir oyun yapıyor. En son darbe girişimini de ben böyle okuyorum. Ama her seferinde politikaları duvara çarpıyor. Bence çarpmaya da devam edecek ve Türkiye-ABD ilişkilerindeki mesafelenmenin kalıcı bir hale gelmekte olduğunu gözlemliyorum.

Tabii Türkiye’nin ABD ile uzaklaşmasından kaynaklanan boşluğu neyin veya kimin dolduracağına ilişkin çok net bir öngöründe bulunamıyorum, ama Türkiye ile Rusya’nın Çin sınırından başlayıp Avrupa’ya, Ortadoğu’ya, belki Afrika’ya uzanan çok büyük bir alanda iş birliği yapma imkânı var. Türkiye’nin pek çok devletle bu iş birliğini yapma imkânı var. Rusya’yla da var. Şartlar da bunu kolaylaştırıyor, bunu yapılabilir hale getiriyor. Bunun üzerinde daha yoğun çalışmak, daha yoğun düşünmek gerekiyor. Uzlaşmazlık alanlarını diyalogla uzlaşma alanlarına çevirmek gerekiyor. Krizleri dondurmak her zaman çözüm olmuyor. Bunun en güzel örneği en son İdlib’te ortaya çıktı. Gerçekten iki devlet başkanı çok kritik bir dönemde çok yaratıcı bir çözümle krizi aşmayı başardılar. Ümit ediyorum devamı da başarıyla gelecek ve Suriye meselesinde konu daha büyük bir iş birliğine doğru evrilecek.

Doğu Akdeniz meselesine gelirsek, Doğu Akdeniz aslında sadece bir gaz paylaşımı meselesi değil. Ben enerji uzmanı değilim, enerji konularını da açıkçası bir türlü sevedim. Ne zaman enerji meseleleri ile ilgili sunumlar dinlesem ya da bir şeyler okusam rakamlar, haritalar, boru hatları gibi konular bana çok gerçekçi gelmiyor. Bir de enerji ve Türkiye ile ilgili konuşmalarda “Türkiye bir enerji köprüsüdür”, “Türkiye bir enerji merkezidir” gibi ifadeler çok sıcak gelmiyor. Bunu daha çok “Türkiye’ye bir rol çizmek” ve “bir yere konumlandırmak” olarak yorumluyorum. Ben Türkiye’yi enerji konusunda böyle görmüyorum. Haritalar kullanılarak, sanki Türkiye “köprü” olursa, “enerji merkezi” olursa, bu büyük bir başarıymış gibi gösteriliyor. Ben böyle olduğunu düşünmüyorum.

Enerji meselesi Türkiye için asli bir mesele. Türkiye’nin en büyük sorunu cari açık. Türkiye’yi yakın coğrafyasında tehdit eden askeri veya siyasi bir güç yok. Ama cari açığı çok büyük bir tehdit, bunu en son krizde gördük, dolar altı lira oldu, 10 lira da olabilir 16 lira da olabilir. Yani durduğunuz yerde bütün birikimleriniz eriyip gidiyor. Cari açığın arkasında da -kimse kimseyi kandırmasın- net bir şekilde enerji açığı var. Dolayısıyla Türkiye’nin enerji açığını çözmesi gerekir. Enerji açığını çözmenin yolunun da böyle hub ya da köprü olmaktan geçmediği belli. Türkiye’nin çeşitli enerji kaynaklarına yönelmesi gerekir, ama doğal gaz veya petrol de üretmesi gerekir. Yani Türkiye, doğal gaz ve petrolün sadece üstünden geçtiği bir ülke olarak yoluna devam edemez.

Bu anlamda Doğu Akdeniz Türkiye’ye çok büyük bir imkân, çok büyük bir potansiyel sağlıyor. Yani Türkiye’nin buradan uzak durması, vazgeçmesi söz konusu olamaz. Ayrıca eğer Türkiye geri durursa jeopolitik açıdan da Doğu Akdeniz tamamen Türkiye’nin aleyhine sonuçlar doğurabilecek bir alandır. Türkiye, aleyhine olabilecek gelişmelere zamanında müdahale ederek bunları durdurmalıdır. Tabii burada “aleyhine” nedir, “lehine” nedir, onları da tespit etmesi gerekiyor. Dediğim gibi, bu strateji tam olarak belirlenmiş değil, bu konuyla ilgili görüşmeler ve çalışmalar devam ediyor.

Türkiye’nin önünde ders aldığı çok önemli bir mesele var:

Ege meselesi. Türkiye'nin zamanında deniz hukuku ve sözleşmelerinin gelişimi sürecinde pasif kalması Ege'de çok büyük deniz alanlarını kaybetmesine yol açtı. Doğu Akdeniz'de ise Türkiye'nin benzer bir şeyi kabul etmesi mümkün değil. Diğer taraftan Doğu Akdeniz doğrudan Kıbrıs meselesi ile de ilgilidir. Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında Kıbrıs'a askeri bir müdahale yaptığını, Amerikan ambargosuna rağmen, bir anlamda Kıbrıs meselesine bağlı olarak, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya başladığını düşünürsek, Kıbrıs meselesinin Türkiye ve Türk dış politikası için ne kadar öncelikli olduğunu anlayabiliriz. Nitekim Doğu Akdeniz meselesinin kalbinde belki de Kıbrıs meselesi de duruyor. Alanı böyle tanımladıktan sonra gelişmeler ile ilgili kısaca bilgi vereceğim.

Türkiye, Kıbrıs'ın Rum hükûmetinin Mısır, İsrail ve Lübnan ile yaptığı anlaşmaları kabul etmiyor. Çünkü Kıbrıs sorunu çözülmüş bir sorun değil. Dolayısıyla tanımadığı bir hükûmet olan Rum hükûmetinin Kıbrıs adına Doğu Akdeniz'de bir "oldu-bitti" yaratmasını ve birtakım anlaşmalarla deniz alanlarını kendi açısından çok olumsuz ekonomik sonuçlar doğuracak şekilde sınırlandırmasını kabul etmiyor.

Türkiye'nin taleplerini sadece bu iki bölge ile sınırlı olarak da görmemek lazım. Türkiye bölgeye bir bütün olarak, "Doğu Akdeniz Bölgesi" olarak bakıyor. Bu konuyu biraz daha anlamımıza yardımcı olabilir. Tamar ve Leviathan, İsrail'in ilk gaz rezervlerini bulduğu sektörler ve bunlar bir Amerikan Şirketi olan Noble Energy tarafından işletiliyor. Bu rezervlerin bulunuşundan sonra Doğu Akdeniz'de ciddi anlamda gaz rezervi olduğu anlaşıldı.

Kıbrıs'ın güneyindeki parsellerde Rum hükûmeti ihaleler yapmaya başladı. Bu ihalelerden ilki Afrodit bölgesi. Bu bölgede çok büyük bir gaz rezervi yok. Ama burada bir gaz üretim faaliyeti yürüdü. Türkiye her ne kadar hukuki açıdan karşı çıksa da buraya müdahale etmedi. Dediğim gibi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz stratejisi daha oluşum aşamasında, ama burada yürütülen faaliyetleri kabul etmediğini de Türkiye açık bir şekilde söyledi. Burada İtalyan şirketi Eni oldukça aktif, bütün konsorsiyumları o kuruyor. Arkasından Mısır ile yaptığı

anlaşma sonrasında Mısır, Zohor bölgesini işletmeye başladı. Tabii burada çok büyük bir rezerv var. Fakat Mısır'ın çok büyük bir iç tüketimi var, o yüzden neredeyse işletilen doğal gazın tamamını kendi ülkesinde kullanıyor. Ama İsrail açısından bu bölgede ürettiği gaz iç tüketiminden oldukça fazla. Bu konu, İsrail için sorun olmaya başladı. Bu gazı pazara nasıl çıkaracak ve nasıl satacak? Bu da yine Türkiye ile ilgili bir meseleyi gündeme getiriyor.

Doğu Akdeniz'de Calypso denilen yeni bir yer bulundu ve bunun oldukça büyük bir rezerv olduğu ortaya çıktı. İşte zaten bundan sonra Türkiye daha aktif bir şekilde konuya müdahale etmeye başladı. Türk Deniz Kuvvetleri Eni'nin KOGAZ ile birlikte faaliyet yürütmesini bir tür hard power kullanımı ile önledi. Tabii bu devam ettirilmesi oldukça zor bir politika.

Bu teknik bilgilerden sonra, ne tür bir siyasi haritayla karşı karşıyayız ve ben nasıl algılıyorum, bundan bahsedeceğim. Bana göre Doğu Akdeniz jeopolitiğinde kilit ülke, "oyun kurucu" konumunda olan İsrail. İsrail, çok belli etmeden, gerçekten büyük planlar yapıp adım adım hedefine ulaşıyor. Büyük ihtimalle Mısır'daki darbenin ve Suriye'deki iç savaşın da bu gelişmelerle alakası var. Türkiye ile Mavi Marmara başta olmak üzere siyasi konularda anlaşmak mümkün olmayınca (muhtemelen İsrail'in A planı buydu), İsrail Türkiye'den af diledi, tazminat ödedi. Bununla birlikte İsrail stratejisinin merkezini Mısır'a kaydırды. Darbe sonrasında, Sisi yönetimi İsrail ile çok sağlam ve derin bir ilişki kurdu. Mısır'da iki büyük gaz sıvılaştırma tesisi inşa edildi. Boru hatları ile İsrail'in gazını Avrupa pazarına taşımak çok zor. Çünkü Girit üzerinden Yunanistan ve Avrupa'ya gitmesi gerekiyor ki bu boru hattının büyük bir kısmının denizden geçmesi gerekiyor. Bu da maliyeti çok artırıyor. Tabii doğal gaz Türkiye üzerinden TANAP'a ulaşabilse, proje çok daha feasible olacak ama bu işlemiyor. İsrail'in bu boru hattı projesi gerçekleşemeyince bu sefer bütün projenin merkezi İsrail'de gazın sıvılaştırılması ve tankerlerle pazara sunulmasına odaklanmıştır. Buna bağlı olarak, İsrail-Mısır koalisyonuna Kıbrıs'taki Rumlar ve Yunanistan da dahil edilmiştir. Aslına bakarsanız bu koalisyonun

arkasında aynı zamanda Ürdün, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de var. Dolayısıyla Türkiye'nin jeopolitiğinde karşısında duran blok bu ülkelerden oluşuyor. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin önünde iki seçenek var: Türkiye ya İsrail ile anlaşacak ya da bu bloğun karşısında bir blok oluşturacak ve oyuna daha hızlı bir şekilde müdahil olacak. Bana öyle geliyor ki, durum belirsiz.

Lübnan ile İsrail arasında bir anlaşma yapıldı. Fakat Lübnan'da hükûmetin kurulamaması, hatta başbakanın Suudi Arabistan'da alıkonulması da bu konularla ilgili olabilir. Anlaşma yürürlüğe giremedi. İsrail ile Lübnan arasında Doğu Akdeniz'de ihtilaflı bir bölge var. O yüzden Lübnan İsrail merkezli bu bloğa dahil olamıyor. Lübnan iki bölgede kendisi ihaleler yaptı. Buradaki konsorsiyumun içinde bir Rus şirketi var. Anladığım kadarıyla Rusya'nın Doğu Akdeniz'de İsrail ile karşı karşıya gelmemeye yönelik bir gayreti var. Çünkü Rusya'nın araştırmalarını hiçbir şekilde ihtilaflı bölgeye doğru kaydırmayacağını okudum. Ancak tahminimce, bu çok sürdürülebilir olmayacak ve Rusya açısından bir yerde bu politika tıkanacaktır. Çünkü Doğu Akdeniz'de hem İsrail ile iyi ilişkiler hem İran'la iyi ilişkiler hem Türkiye ile ilişkiler kurup aynı zamanda Türkiye'nin karşısında gelişmekte olan enerji bloğunun içinde yer alma politikası sürdürülebilir olmayacaktır. Eğer Türkiye mevcut politikasını sürdüreceyse, bir yerden sonra Rusya da bir karar vermek zorunda kalacaktır.

Diğer taraftan, bu oyuna hiç girmeyen Suriye var. Suriye'de şu anda bir siyasal düzen yok. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'deki gelişmeler, Türkiye'nin Suriye'de bir siyasal düzen kurulmasına katkı sağlamasını zorunlu hale getiriyor. Eğer mümkünse Türkiye ile Rusya'nın birlikte çalışarak yeni bir siyasal düzenin ortaya çıkmasını sağlamaları ve Doğu Akdeniz'in kuzeyinde Lübnan'ı da içine alan bir iş birliğini hayata geçirmeleri gerekiyor. Eğer böyle bir şey olursa Doğu Akdeniz'de bir denge sağlanacak. Bunun olmaması durumunda, Türkiye'nin yürüttüğü "askeri güç ile engelleme" faaliyetleri uzun dönemde başarılı olmayabilir. O zaman Türkiye'ye kalan tek seçenek bu bölgede kuyu açmaya başlamaktır.

Daha önce bahsettiğim gibi, Türkiye sadece bir “enerji köprüsü” olmakla yetinemez. Türkiye, Doğu Akdeniz’de doğal gaz üreticisi olmak zorunda. Buna yönelik olarak birtakım yatırımlar yapıldı, gemiler alındı, ama yine de Türkiye’nin bu konuda Rusya’ya ihtiyacı bulunuyor. Çünkü Türkiye’nin bu alanda yeterli tecrübesi, teknolojisi ve uzmanlığı yok. Bu tecrübeyi ve teknolojiyi edinmesi durumunda Türkiye, İsrail’in münhasır bölgesinin dibine bir kuyu açabilir. Bir yerden sonra Türkiye bunu yapmaya mecbur kalabilir. Anladığım kadarıyla Türkiye, öncelikli olarak Akdeniz’in kuzeyinde rezerv var mı, onu araştırıyor ve buralarda bir kuyu açma peşinde. Finike’nin açıklarında doğal gaz olduğuna ilişkin çok ciddi bulgular var, fakat ilginç bir şekilde Türkiye bu bölgeyi “Çevre Koruma Bölgesi” ilan etmiş. Sayın Tellal’ın çevreciler ile ilgili kaygılarına ben de katılıyorum. Çevre Koruma Bölgesi konusunun düzeltilmesi durumunda belki Finike’nin güneyinde bir kuyu açılabilir. Devamında ise çok büyük ihtimalle araştırma ve kuyu açma faaliyetleri yayılacaktır.

Özetlemek gerekirse, Doğu Akdeniz jeopolitiği Türkiye’de çok az konuşuluyor ama konu gerçekten çok önemli. Türkiye’de önemli olmayan çok şey konuşuluyor ama bu çok önemli konular maalesef konuşulmuyor. Doğu Akdeniz jeopolitiği birçok şeyi belirliyor. Türkiye’de bu konuların konuşulmamasının bir nedeni de daha önce belirttiğim gibi, Türkiye’nin bu konuda politikasını tam olarak netleştirmemiş olması olabilir. Ama ümit ediyorum ki bu politika ortaya çıkarken Doğu Akdeniz Türkiye ile Rusya arasında bir iş birliği alanı olarak ortaya çıkacak. Bu da ilişkileri çok daha ileri götürecektir. Teşekkür ederim.